

Γεωγραφίες

Αρ. 22 (2013)

Γεωγραφίες, Τεύχος 22, 2013

**ΤΟ ΤΟΠΙΚΟ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΩΝ
ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ
ΚΡΙΣΗΣ**

Πέννυ Κουτρολίκου, Δήμητρα Σπανού

ΤΟ ΤΟΠΙΚΟ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΩΝ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Πένυ Κουτρολίκου¹, Δήμητρα Σπανού²

Περίληψη

Ο κυρίαρχος διάλογος για τη σημερινή κρίση στην Ευρώπη εστιάζει κυρίως στις εθνικές και διεθνείς οικονομικές διαστάσεις και στο ζήτημα του χρέους. Όμως, η εμπειρία της κρίσης γίνεται κυρίως αισθητή στο τοπικό επίπεδο, στην καθημερινή ζωή όσων πρέπει να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες τόσο της κρίσης όσο και των εφαρμοζόμενων προγραμμάτων λιτότητας. Η εστίαση στην κλίμακα του τοπικού δεν είναι κάτι καινούριο. Ειδικά σε σχέση με αστικά ζητήματα, το τοπικό έχει συχνά θεωρηθεί ως ένα προνομιακό πεδίο για κοινωνικές κινητοποιήσεις. Όμως και οι περιορισμοί του τοπικού έχουν εξίσου συζητηθεί, και ειδικά περιορισμοί που αφορούν στη δυνατότητα των τοπικά-εστιασμένων δράσεων να επιφέρουν ευρύτερες αλλαγές. Το άρθρο αυτό συζητάει τις δυνατότητες και τις προκλήσεις του τοπικού ως κοινωνικοπολιτική αρένα στο πλαίσιο της σημερινής κρίσης στις πόλεις της νότιας Ευρώπης, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις ομοιότητες όσο και τις διαφορές τους.

The local as an arena for emerging mobilizations and solidarity in the context of the current crisis

Penny Koutrolikou, Dimitra Spanou

Abstract

Dominant debates concerning the current crisis in Europe focused primarily on its national and international economic dimensions and on the issue of debt. Yet, the experience of the crisis is also strongly felt at the local level, on the everyday lives of all those who must cope with the effects of both crisis and implemented austerity measures. The focus on the local scale is not something novel; rather the local has often been considered as privileged terrain for socio-political mobilizations. Nevertheless, limitations of the local scale were also debated especially regarding its potential for broader transformations and its limitations. This paper discusses potentialities and challenges of the local as a socio-political arena in the context of the current crisis in Southern European cities, considering both their similarities and their differences regarding the current crisis.

1. Εισαγωγή

Ο κυρίαρχος διάλογος για τη σημερινή κρίση στην Ευρώπη εστιάζει κυρίως στις εθνικές και διεθνείς οικονομικές διαστάσεις και στο ζήτημα του χρέους. Παρόλη την κυριαρχία της χρηματοοικονομικής αιτιολόγησης, ολοένα και περισσότερο έρχονται στη συζήτηση οι πολλαπλές διαπλεκόμενες διαστάσεις της κρίσης (πολιτική, κοινωνική, πολιτισμική), καθώς και η συσχέτισή της με τα τοπικά και διεθνή πλαίσια στα οποία εκδηλώνεται. Πέρα από τις εθνικές αφηγήσεις που άρχισαν να εκφράζονται από την αρχή της ευρωπαϊκής κρίσης, πλέον οι αναλύσεις αναφέρονται εξίσου και στη συνεχώς αυξανόμενη αυταρχική διακυβέρνηση που επιβάλλεται μέσω εκφοβισμών, της ρητορικής περί «έκτακτης

¹ Δρ. Πολεοδομίας, pennykk@gmail.com.

² Αρχιτέκτων, Μεταπτυχιακό Πολεοδομίας-Χωροταξία ΕΜΠ, dimitraspanou@hotmail.com.

ανάγκης» και εκβιασμών, με νεοαποικιοκρατικές μορφές αλλά και στην ταύτιση του δημοσίου συμφέροντος με την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους.

Ταυτόχρονα όμως, και πέρα από την κυριαρχία των αριθμών και προϋπολογισμών, οι επιπτώσεις της κρίσης και των συσχετιζόμενων μέτρων είναι ριζωμένες και σε χωροκοινωνικές πραγματικότητες. Έτσι, η εμπειρία της κρίσης γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στην καθημερινή ζωή όσων πρέπει να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες τόσο της κρίσης όσο και των εφαρμοζόμενων προγραμμάτων λιτότητας. Οι πόλεις και οι γειτονιές μετατρέπονται σε πεδία δημιουργίας συλλογικότητας, αλληλεγγύης αλλά και αντίστασης ενάντια στις επιβαλλόμενες πολιτικές ή/και αναζήτησης διαφορετικών μορφών κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης.

Όπως και η διακυβέρνηση της κρίσης λαμβάνει χώρα σε πολλαπλά επίπεδα (τοπικό, εθνικό, διεθνές), έτσι και οι αντιστάσεις στις επιβαλλόμενες πολιτικές εκφράζονται εξίσου σε πολλαπλά επίπεδα, που συχνά αλληλοδιαπλέκονται. Επειδή οι τόποι στους οποίους αφορά και εκδηλώνεται η κρίση υπάρχουν εντός ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών αφηγήσεων και δράσεων, υπάρχουν συλλογικότητες και κινήματα ενσωματώνουν στις διεκδικήσεις τους τα ζητήματα που σχετίζονται με την κρίση, ενώ παράλληλα άλλες συλλογικότητες εμφανίζονται και διεκδικούν.

Σε αυτό το πλαίσιο και σε ό,τι αφορά τις αναδυόμενες κοινωνικές κινητοποιήσεις, μπορούμε να παρατηρήσουμε δύο τάσεις. Πρώτον, την ανάδυση «τοπικών-παγκόσμιων» κινήματων ενάντια στην κρίση (όπως τα Occupy και οι Πλατείες) που έχουν παγκόσμια απήχηση και συχνά φτάνουν μέχρι και το τοπικό επίπεδο. Δεύτερον, την παράλληλη ανάδυση και αύξηση δράσεων και δικτύσεων αλληλεγγύης που λειτουργούν μόνο στο τοπικό επίπεδο της γειτονιάς και επιχειρούν να διαχειριστούν τόσο τις άμεσες ανάγκες όσων υποφέρουν από την κρίση όσο και να συσπειρώσουν ένα κρίσιμο αριθμό ανθρώπων για να εκφράσουν/απαιτήσουν αλλαγές.

Η εστίαση στην κλίμακα του τοπικού δεν είναι κάτι καινούριο. Αντίθετα, ειδικά σε σχέση με αστικά ζητήματα, το τοπικό έχει συχνά θεωρηθεί ως ένα προνομιακό πεδίο για κοινωνικοοικονομική κινητοποίηση. Την ίδια στιγμή όμως, οι περιορισμοί του τοπικού έχουν εξίσου συζητηθεί, και ειδικά περιορισμοί που αφορούν στη δυνατότητά των τοπικών/τοπικά-εστιασμένων δράσεων να επιφέρουν ευρύτερες αλλαγές.

Αυτά τα ζητήματα αναδείχτηκαν στο εργαστήριο URBANRISE (Crisis regimes and emerging social movements in cities in Southern Europe), που διοργανώθηκε στις αρχές Φλεβάρη στην Αθήνα με σκοπό την ανταλλαγή εμπειριών για τις επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης και των πρωτοβουλιών που αναπτύσσονται από τα κάτω για να ανταπεξέλθουν ή/και να εναντιωθούν σε αυτή, στις πόλεις της Ελλάδας, Ιταλίας, Πορτογαλίας και Ισπανίας.

Αντλώντας από τα παραδείγματα που συζητήθηκαν κατά τη διαδικασία του εργαστηρίου, το άρθρο αυτό συζητάει τις δυνατότητες αλλά και τις προκλήσεις του τοπικού ως κοινωνικο-πολιτική αρένα στα πλαίσια της σημερινής κρίσης. Λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές αλλά και τις ομοιότητες στις εκφάνσεις της κρίσης, στις πόλεις της νότιας Ευρώπης, τα διαφορετικά τοπικά πλαίσια και πρωτοβουλίες που διαμορφώνουν το πεδίο της πολιτικής καθώς και τις συγκεκριμένες απαντήσεις στους περιορισμούς που το ίδιο το τοπικό επίπεδο έχει, στοχεύουμε να διερευνήσουμε τον προκλητικό ρόλο του τοπικού πεδίου και των δράσεων στη σημερινή συγκυρία.

Μέσα από τις εμπειρίες που συζητήθηκαν, δίνεται η δυνατότητα να σκιαγραφηθούν οι επιπτώσεις της κρίσης στην καθημερινότητα και να ψηλαφιστούν οι τρόποι με τους οποίους διαφορετικές συλλογικότητες προσπαθούν να απαντήσουν στα ζητήματα που προκύπτουν. Αν και τα παραδείγματα που παρατίθενται δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση το σύνολο των διαδικασιών που διεξάγονται σε τοπικό επίπεδο ούτε και φιλοδοξούν να το εκπροσωπήσουν, μπορούν να λειτουργήσουν ως αφετηρίες για να προσεγγιστεί αυτός ο αστερισμός κινήματων, δράσεων και πρωτοβουλιών που ξεπηδάει στις γειτονιές και τις πόλεις της Νότιας Ευρώπης. Ο λόγος τους, τόσο μέσα από τις παρουσιάσεις κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου όσο και μέσα από τα υλικά τους (ιστοσελίδες), χρησιμοποιείται ως εργαλείο για να προσεγγιστούν κοινά σημεία και διαφορές της δράσης σε τοπικό επίπεδο, που εξαρτώνται από τα εκάστοτε χωρικά πλαίσια καθώς και τα υποκείμενα που συσπειρώνονται και κινητοποιούνται, τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους.

2. Δικαίωμα στην πόλη και δικαίωμα διαμέσου της πόλης: διεκδικήσεις στην αυγή της κρίσης

«Η πόλη είναι ένας χώρος που γεννάει κινητοποιήσεις, και γι' αυτό αποτελεί και την πρώτη γραμμή όπου οι θεσμοί (κράτη, εξουσίες κ.λπ.) δημιουργούν συνεχώς νέες

μεθόδους διακυβέρνησης για να προστατεύσουν και να παράξουν κοινωνικοπολιτική ευταξία»

Bollens

Η χρηματοοικονομική οπτική της σημερινής κρίσης έχει κυριαρχήσει τόσο στις αναλύσεις για τις αιτίες της κρίσης αυτής όσο και για τις επιπτώσεις της, ενώ η συζήτηση εστιάζεται κυρίως στο εθνικό επίπεδο και περιστρέφεται γύρω από τις επιπτώσεις της κρίσης στις εθνικές οικονομίες, τις διεθνείς αγορές και τα μέτρα και τις πολιτικές που οφείλουν να υιοθετηθούν για το ξεπέρασμά της. Κατά συνέπεια, άλλες διαστάσεις της κρίσης, όπως η πολιτική, η κοινωνική και η πολιτισμική, λαμβάνουν πολύ μικρότερη προσοχή, ενώ παράλληλα οι χωρικές συγκεντρώσεις των επιπτώσεών της έρχονται στο προσκήνιο κυρίως μέσω δραματικών εικόνων που δεν συνοδεύονται από ουσιαστικές πολιτικές λύσεις. Σε αυτή τη συγκυρία, οι πόλεις αποτελούν κρίσιμους τόπους στους οποίους οι επιπτώσεις της κρίσης και των συναφών πολιτικών γίνονται ιδιαίτερα αισθητές αλλά και όπου οι αντιδράσεις και αντιστάσεις βρίσκουν «χώρο» έκφρασης.

Αντίθετα, μέσω μιας προσέγγισης «από τα κάτω» που εστιάζει σε πρωτοβουλίες και κινητοποιήσεις αναδεικνύονται διαφορετικές αιχμές, ανάγκες και επιθυμίες, αυτές των διαφορετικών ομάδων που είτε αντιστέκονται είτε προσπαθούν να επιβιώσουν στο μεταβαλλόμενο τοπίο. Σε αυτό το επίπεδο η κρίση γίνεται αντιληπτή ως μία συνέχιση εφαρμογής του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, με μεγαλύτερη ένταση και επιθετικότητα. Ή, στο επίπεδο της πόλης, μιας ακόμη πιο άγριας επιβολής της νεοφιλελεύθερης αστικοποίησης (Peck κ.ά. 2009: 2013) και ενός ακόμη πιο «άγριου ξεκαθαρίσματος ανάμεσα σε κερδισμένους και χαμένους» (Sassen 2010).

Ήδη από τη δεκαετία του 1980, οι επιπτώσεις των νεοφιλελεύθερων πολιτικών γίνονται εμφανείς σε διάφορες περιοχές του πλανήτη. Κινήματα και πρωτοβουλίες συγκροτούνται ως άμυνες για την υπεράσπιση κεκτημένων δικαιωμάτων και προνομίων απέναντι στις πολιτικές που στοχεύουν αφενός στην ελαστικοποίηση της εργασίας και τη μείωση του κράτους πρόνοιας και αφετέρου στην προώθηση της επιχειρηματικής λειτουργίας και της ιδιωτικοποίησης χώρων και υπηρεσιών των πόλεων και την ανάδειξη του διεθνούς ανταγωνισμού μεταξύ τους για την προσέλκυση κεφαλαίων (Brenner και Theodore 2002, Peck και Tickell 2002). Μέχρι την αυγή του νέου αιώνα, πολλές από αυτές τις νεοφιλελεύθερες

πολιτικές εξακολουθούν να υλοποιούνται, αν και με γεωγραφικές διαφοροποιήσεις και ιδιαιτερότητες, σε μια συνεχή πορεία νεοφιλελευθεροποίησης.

Παράλληλα, συγκροτούνται και υπερ-τοπικά κινήματα τα οποία φέρνουν στο προσκήνιο το θέμα του χρέους (κρατών) και τη σχέση του με τις προωθούμενες πολιτικές διεθνών οργανισμών (πχ του ΔΝΤ). Οι κινητοποιήσεις λαμβάνουν χώρα σε ένα περιβάλλον έντασης των ανισοτήτων και των αποκλεισμών και εμπέδωσης της νεοφιλελεύθερης ατζέντας (Brenner κ.ά. 2009, Mayer 2000, Mayer 2009). Παίρνουν μορφή αντίστασης στο εφαρμοζόμενο οικονομικό σύστημα και τις πολιτικές χρέους και εξάρτησης, στα εφαρμοζόμενα μοντέλα εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης που δημιουργούν επισφάλεια και αβεβαιότητα, διεκδίκησης δικαιωμάτων για ομάδες που βιώνουν τους αποκλεισμούς (όπως μετανάστες/μετανάστριες) και ενάντια στις επιπτώσεις της περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Η πόλη γίνεται ουσιαστικό πεδίο αγώνων ενάντια στα κυρίαρχα πρότυπα οικονομικής μεγέθυνσης που πλέον γίνονται εμφανή στον αστικό χώρο, στην ανισομερή ανάπτυξη/ανάπλαση γειτονιών ή πόλεων, στον επιχειρηματικό τους χαρακτήρα, στην εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου, στην αύξηση της επιτήρησης καθώς και στην ιδιωτικοποίηση δημόσιων αγαθών, συχνά υπερασπίζοντας «τοπικότητες» της γειτονιάς ή της πόλης όπου οι επιπτώσεις των πολιτικών γίνονται απτές.

Οι κοινές μορφές των νεοφιλελεύθερων πολιτικών συνενώνουν κινήματα από διαφορετικά σημεία του πλανήτη απέναντι στην παγκοσμιοποίηση, που εκλαμβάνεται ως συμπύκνωση των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών μεταβολών που λαμβάνουν χώρα την ίδια περίοδο. Έτσι, από τη δεκαετία 1980 και μετά, και ιδιαίτερα με την εμφάνιση του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση κατά τη δεκαετία 1990, άρχισε μια συζήτηση για αυτό που ονομάστηκε «Νέα κοινωνικά κινήματα» και για τα διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά τους σε σχέση με παλαιότερες μορφές κινητοποιήσεων (Pickvance 2003, Koehler και Wissen 2003, Buechler 1995, Escobar 2000). Τα χαρακτηριστικά αυτά περιλαμβάνουν:

- Τη συσπείρωση πολλών και διαφορετικών συλλογικοτήτων και κινήματων υπό μία γενική διεκδίκηση χωρίς όμως να χάνονται και οι διαφορετικές διεκδικήσεις.

- Τη δράση και δικτύωση σε πολλαπλές κλίμακες – από το τοπικό, στο κρατικό στο διεθνές– και μεταφορά πρακτικών δράσεων αλλά και γνώσης.

- Τον αυξημένο ρόλο τη τεχνολογίας.
- Πιο οριζόντιες και συμμετοχικές οργανωτικές δομές και δομές λήψης αποφάσεων.

Υπό αυτό το πρίσμα έχουν γίνει και πιο πρόσφατες αναλύσεις σε σχέση με το κίνημα Occupy, για τους Anonymous αλλά και για το κίνημα των Πλατειών. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που σχετίζεται και με την προηγούμενη συζήτηση αποτελεί το θέμα της πολλαπλότητας της κλίμακας δράσης τους, της δικτύωσής τους και συμμαχίας τους με άλλες κινητοποιήσεις (σε άλλες χώρες, πόλεις ή με κινητοποιήσεις που έχουν διαφορετικές διεκδικήσεις) καθώς και η –σχετικά– οριζόντια δομή λήψης αποφάσεων. Αυτά τα χαρακτηριστικά (των κοινωνικών κινήματων) είναι εμφανή και στις πρόσφατες κινητοποιήσεις στη Νότια Ευρώπη οι οποίες έχουν αναδυθεί με αφορμή την κρίση και τις πολιτικές που έχουν διαμορφωθεί με αυτήν ως πρόσχημα.

Τα τελευταία χρόνια η Νότια Ευρώπη (αλλά όχι μόνο) έχει αποτελέσει τόπο ανάδειξης ενός μεγάλου αριθμού κινητοποιήσεων και κινήματων η δράση των οποίων λαμβάνει χώρα τόσο σε τοπικό αλλά και σε υπερτοπικό επίπεδο, ενίοτε και σε διεθνές. Κάποια από τα κινήματα αυτά αποτελούν αντίδραση στην κρίση και στις πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί με το πρόσχημα της κρίσης ή/και έκφραση διεκδίκησης για δημοκρατικότερη διακυβέρνηση ή ακόμη και για αλλαγή συστήματος. Από την άλλη, κάποια άλλα κινήματα έχουν αναφορά σε συγκεκριμένες διεκδικήσεις, συνήθως τοπικά προσδιορισμένες, οι οποίες υπήρχαν και προ κρίσης αλλά επιδεινώνονται υπό την κρίση. Επειδή όμως τα όρια δεν είναι πάντα αυστηρά, συχνά τα διαφορετικά κινήματα συνυπάρχουν ή ενίοτε και συνεργάζονται σε ευρύτερες διεκδικήσεις.

Αυτός ο αυξημένος αριθμός κινητοποιήσεων, συχνά έχει οδηγήσει σε «κυβερνητικούς τριγμούς» και καθώς σε κάποιες «νίκες» ενάντια στις εφαρμοζόμενες πολιτικές (όπως για παράδειγμα η κινητοποίηση ΡΑΗ στην Ισπανία), αλλά και σε απογοητεύσεις λόγω της προσωρινότητας των επιτυχιών αλλά και λόγω της συχνά περιορισμένης δυνατότητας επίτευξης ουσιαστικής αλλαγής σε ευρύτερο επίπεδο.

Επίσης, τα ερωτήματα που προκύπτουν από αυτή την εμπειρία είναι πολλά. Για παράδειγμα, πώς μπορούν να κινητοποιηθούν περισσότεροι άνθρωποι, ποιοι είναι οι πιο αποτελεσματικοί τρόποι δράσης, πώς μπορεί να ασκηθεί μεγαλύτερη πίεση ή πώς μπορούν να εγκαθιδρυθούν συμμαχίες ανάμεσα στις διαφορετικές συλλο-

γικότητες και άτομα. Επιπλέον, ένα ερώτημα που παραμένει αφορά το ποια είναι η καλύτερη κλίμακα δράσης και για ποιες διεκδικήσεις (σε σχέση με την έκβαση των διεκδικήσεων).

Πολλές από αυτές τις διεκδικήσεις θα λέγαμε ότι αντανακλούν το αίτημα για «Δικαίωμα στην πόλη» (Lefebvre 1996) ως δικαίωμα συμμετοχής και οικειοποίησης, ως κάλεσμα για μετασχηματισμό του τρόπου ζωής ή ακόμη και ολόκληρης της κοινωνίας και όχι ως μια σειρά θεσμικών αλλαγών (Marcuze 2009, Harvey 2008). Ταυτόχρονα το Δικαίωμα στην πόλη αποτελεί και έκφραση διεκδικήσεων χώρων και γειτονιών της πόλης από την νεοφιλελεύθερη αστικοποίηση, τον εξευγενισμό ή την εγκατάλειψη και απόδοσή τους στους χρήστες (αξία χρήσης).

Από τη άλλη όμως, πολλές από τις διεκδικήσεις και τα αιτήματα δεν έχουν την πόλη ως διακύβευμα, αλλά αποτελούν διεκδικήσεις που εκφράζονται *διαμέσου* της πόλης (Nicholls κ.ά. 2012, Nicholls και Vermeulen 2012, Arampatzi και Nicholls 2012). Έτσι, ο αστικός χώρος, εκτός από πεδίο έκφρασης των διεκδικήσεων αποτελεί και ένα πεδίο δυνατοτήτων για την διαπραγμάτευση της εξουσίας και για την ανάπτυξη δικτύσεων και δεσμών μεταξύ διαφορετικών υποκειμένων, ζητημάτων, περιοχών και κλιμάκων.

Ειδικότερα στη σημερινή συγκυρία, τόσο το δικαίωμα στην πόλη όσο και το δικαίωμα διαμέσου της πόλης ενσωματώνουν και αιτήματα που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο σχετίζονται με την κρίση – σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Επίσης όμως θέτουν και ερωτήματα σχετικά με τα διακυβεύματα των κινητοποιήσεων αυτών, με τις συνεργασίες ή μη μεταξύ διαφορετικών συλλογικοτήτων υπό το «επείγον» της κρίσης, αλλά και σχετικά με τον τόπο δράσης τους. Με άλλα λόγια, επαναφέρουν ερωτήματα περί κλίμακας δράσης, στόχων και αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στο τοπικό, το υπερ-τοπικό, το κρατικό και το διεθνές.

3. Τοπικό, εθνικό, παγκόσμιο: ερωτήματα κλίμακας και πολιτικών

Η συζήτηση για τις χωρικές κλίμακες και τις μεταξύ τους σχέσεις έχει μεγάλη ιστορία στο πεδίο της γεωγραφίας, και αφορά πολλαπλά θέματα όπως αυτό της ταυτότητας και του «ανήκειν», των ορίων και ροών, των κοινωνικών σχέσεων, της διακυβέρνησης κ.ά. (Appadurai 1995, Tommaney 2013). Μέσα σε αυτή τη συζήτηση, το επί-

πεδο του τοπικού έχει αποτελέσει κεντρικό σημείο αναφοράς για πολλαπλά ζητήματα και από διαφορετικές οπτικές.

Ειδικότερα σε σχέση με την κοινωνικοπολιτική δράση και τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει, το επίπεδο του τοπικού (γειτονιάς ή/και πόλης) έχει αποτελέσει κεντρικό θέμα ανάλυσης. Ιδιαίτερα επηρεασμένη από τη θεωρία αλλά και την πρακτική οικειοποίηση του «δικαιώματος στην πόλη» (Lefebvre 1996), τις τελευταίες δεκαετίες το τοπικό έχει αναδειχθεί σε βασικό χώρο αλλά ταυτόχρονα και σε υποκειμένο διεκδικήσεων από πολλαπλά και διαφορετικά κοινωνικά κινήματα και συλλογικότητες. Από κινητοποιήσεις ενάντια στον εξευγενισμό περιοχών (Deutsche 1996, Smith 1996, Pell 2012), πρωτοβουλίες διεκδίκησης δημόσιων χώρων και επανάχρησης κτιρίων (Mitchell 2003), μέχρι αγώνες ενάντια σε ιδιωτικοποιήσεις και αναπλάσεις (Lopez de Sousa 2006, Cresswell 1996), το τοπικό έχει αποτελέσει κεντρικό επίδοκο αγώνων αλλά πεδίο τοπικής οργάνωσης (υπό το πρίσμα του διαμέσου της πόλης).

Αυτές οι κινητοποιήσεις, οι οποίες έχουν ως βασικό σημείο αναφοράς το αστικό πεδίο, την πόλη, έχουν να επιδείξουν αρκετές «επιτυχίες» καθώς και αρκετές «αποτυχίες» σε σχέση με τα επίδικά τους καθώς και αποτελέσματα που κρίνονται τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα

Παρόλα αυτά, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο το τοπικό επίπεδο μπορεί να αποτελέσει από μόνο του ικανό αλλά και αποτελεσματικό πλαίσιο διεκδικήσεων. Με άλλα λόγια, αν η κλίμακα του τοπικού είναι από μόνη της αρκετή για την έκφραση αλλά και επιτυχή έκβαση κοινωνικοπολιτικών διεκδικήσεων – ειδικότερα στη σημερινή συγκυρία μιας πολύπλευρης κρίσης.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, συχνά το τοπικό αποτελεί ένα πεδίο συνένωσης, υποστήριξης και διαμόρφωσης κοινωνικών σχέσεων, συλλογικοτήτων και πιθανά διεκδικήσεων. Ως τόπος οικειότητας, δύναται να παρέχει περισσότερες δυνατότητες οργάνωσης και συσπείρωσης ανάμεσα στους κατοίκους μέσω των καθημερινών τους εμπειριών και σχέσεων (Diani 2005, Escobar 2001, Harvey 2009). Έτσι, οι τοπικές ταυτότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως «χωρικά πλαίσια» (Martin 2003) για συλλογική δράση μέσω των κοινών εμπειριών και συμφερόντων. Υπό αυτό το πρίσμα, το τοπικό επίπεδο μπορεί να λειτουργήσει ως πρώτο ή ενδιάμεσο βήμα μέσω του οποίου οι συμμετέχοντες δύναται να συνδεθούν και με ευρύτερους αγώνες και διεκδικήσεις (Diani 2005)

Επίσης, η ολοένα αυξανόμενη αποξένωση των πολιτών από την κεντρική διακυβέρνηση και τη λήψη αποφάσεων (Newman 2005), σε συνάρτηση με την έλλειψη εμπιστοσύνης σε κυβερνώντες και σε θεσμούς –φαινόμενα τα οποία έχουν ενταθεί ιδιαίτερα στις «υπό κρίση» περιοχές– ενισχύουν τη στροφή προς το τοπικό και την θεώρησή του ως προνομιακό πεδίο συλλογικότητας, κοινωνικοπολιτικής δράσης και οργάνωσης διαφορετικών/εναλλακτικών θεσμών. Πιθανά, η απόσταση από το προσκήνιο της κεντρικής εξουσίας και κατά συνέπεια και από τους κεντρικούς κατασταλτικούς μηχανισμούς, να αποτελεί ακόμη έναν παράγοντα ενίσχυσης της εστίασης στο τοπικό.

Από την άλλη, συχνά οι «εντοπισμένες» διεκδικήσεις εκφράζονται από συλλογικότητες διαμορφωμένες αποκλειστικά στη βάση τοπικών προβλημάτων και διεκδικήσεων, και χωρίς συναίνεση ή συζήτηση για ευρύτερα κοινωνικοπολιτικά θέματα και απόψεις. Έτσι, το ίδιο το τοπικό δύναται να παραμένει αυτοαναφορικό ή με ελάχιστη διασύνδεση με ευρύτερες κοινωνικές διεκδικήσεις – ιδιαίτερα σε κρατικό επίπεδο (Featherstone 2005).

Όπως αναφέρει ο Purcell (2002, 2008), συζητώντας για την «παγίδα της τοπικότητας» (the local trap) στη διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη, υπάρχει μια τάση θεώρησης του τοπικού ως κάτι εξ ορισμού «θετικού» και της αποκέντρωσης ως απαραίτητου συστατικού για την εμβάθυνση της δημοκρατίας. Όπως συχνά έχει αναδειχθεί, τόσο η αποκέντρωση όσο και η εστίαση στο τοπικό επίπεδο δεν αποτελούν προνόμιο προοδευτικών προσεγγίσεων, αλλά έχουν χρησιμοποιηθεί εξίσου και από συντηρητικά, νεοφιλελεύθερα ή ακόμη και ακροδεξιά οράματα και πολιτικές (Brenner και Theodore 2002, Fyfe 2005, MacKinnon κ.ά. 2010) εκφράζοντας – σε ιδιαίτερες καταστάσεις– ένα εκδικητικό (revanchist) «δικαίωμα στην πόλη» αποκλειστικά για κάποιες κοινωνικές ομάδες (Vradis 2012). Όπως λοιπόν ισχυρίζεται ο Purcell (2006):

«...καθώς ανακαλύπτουμε, διηγούμαστε και δημιουργούμε νέες ιδέες για τη δημοκρατία και την ιδιότητα του πολίτη στις πόλεις, είναι σημαντικό να αποφύγουμε (...) την παγίδα της τοπικότητας, κατά την οποία η τοπική κλίμακα θεωρείται ουσιαστικά πιο δημοκρατική, δίκαια ή βιώσιμη από μεγαλύτερες κλίμακες». Και συνεχίζει προτείνοντας ότι «η αποφυγή της τοπικής παγίδας σημαίνει ότι πρέπει να πάμε πέρα από ένα δικαίωμα στην πόλη και να σκεφτούμε περισσότερο με όρους ενός δικαιώματος κατοίκησης [οικειοποίησης] του χώρου».

Όπως αναφέρουν οι Uitermark, Nicholls και Loopmans (2013) μια άλλη προβληματική διάσταση της εστίασης στο τοπικό επίπεδο είναι ότι «εφόσον υιοθετηθεί το πλαίσιο του δικαιώματος στην πόλη, οι διεκδικήσεις για τοπική δημοκρατία και δικαιώματα έρχονται στο προσκήνιο, ενώ οι διεκδικήσεις που αφορούν σε ένα ευρύτερο επίπεδο υποχωρούν». Ανάλογες απόψεις εκφράζουν ο Castells (1983) και ο Harvey (2001), οι οποίοι ισχυρίζονται ότι οι κινητοποιήσεις στην πόλη έχουν δυσκολίες διασύνδεσης με ευρύτερα κοινωνικά κινήματα και κινδυνεύουν να μείνουν απομονωμένες στις ιδιαίτερες (ή ακόμη και αποσπασματικές) διεκδικήσεις τους (Uitermark κ.ά. 2013).

Από την άλλη, ο χώρος μπορεί να θεωρηθεί ως ένα ρευστό παράγωγο σχέσεων και ροών που εμπεριέχει και διαμορφώνεται από διαφορετικά συμφέροντα και δράντα υποκείμενα (Massey 2005) και από ευρύτερα δίκτυα και συνδέσεις (Allen και Cochrane 2010). Υπό αυτή την οπτική, το τοπικό επίπεδο είναι αλληλένδετο με τις υπόλοιπες γεωγραφικές κλίμακες, δίκτυα, υποκείμενα και αιτήματα. Όπως παρατηρεί ο Swyngedouw (2004: 18) περιγράφοντας τις διαδικασίες «glocalization» «οι χώροι διακίνησης του κεφαλαίου έχουν μεταφερθεί σε μεγαλύτερες γεωγραφικές κλίμακες, ενώ η θεσμοθέτηση (regulating) του nexus παραγωγής/κατανάλωσης έχει μεταφερθεί σε μικρότερες – μετατρέποντας κατά αυτό τον τρόπο τις ισορροπίες ισχύος σε πιο πολωμένες ή αποκλειστικές.

Διαφοροποιούμενοι από τις προειδοποιήσεις σχετικά με τους περιορισμούς του τοπικού, αρκετοί ερευνητές έχουν μελετήσει και αναδείξει τις διασυνδέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες σε ό,τι αφορά κοινωνικά κινήματα και δράσεις, καθώς και τη σημασία της τοπικά «ριζωμένης» δράσης για τη δικτύωση και τη συνεργασία πρωτοβουλιών στο επίπεδο της πόλης, του κράτους ή διεθνώς (Uitermark, Nicholls και Loopmans 2013, Armstrong 2005, Arampatzi και Nicholls 2013). Όπως αναφέρουν και οι Arampatzi και Nicholls (2013: 3) «οι αστικοί αγώνες σίγουρα αφορούν συγκεκριμένα ζητήματα που σχετίζονται με την πόλη, αλλά συχνά συνομιλούν και επηρεάζουν και άλλα ζητήματα που υπερβαίνουν το επίπεδο της πόλης. Προτείνουν η πόλη να θεωρηθεί περισσότερο ως χώρος που διευκολύνει σχεσιακές διαδικασίες παρά αυτοσκοπός/επίδικο συγκεκριμένων αγώνων.

Και όπως ισχυρίζεται ο Swyngedouw (1997: 140), «η ουσία δεν είναι εάν το τοπικό ή το παγκόσμιο έχει θεω-

ρητική και εμπειρική προτεραιότητα στη διαμόρφωση των συνθηκών της καθημερινής ζωής, αλλά το πώς το τοπικό, το παγκόσμιο και άλλες σχετικές γεωγραφικές κλίμακες είναι το αποτέλεσμα, το παράγωγο διαδικασιών χωρικοκοινωνικής αλλαγής».

Αυτές οι θεωρητικές αναζητήσεις και συζητήσεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για την κατανόηση των σχέσεων και επιρροών ανάμεσα σε διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες, για τις ευκαιρίες που παρουσιάζουν καθώς και τους περιορισμούς που εμπεριέχει καθεμία από αυτές. Για το συγκεκριμένο άρθρο, είναι ιδιαίτερα σημαντική η ανάλυση αυτών των περιορισμών και δυνατοτήτων των διαφορετικών χωρο-κοινωνικών κλιμάκων (και ιδιαίτερα του τοπικού) υπό το πρίσμα της κοινωνικοπολιτικής δράσης. Για τον λόγο αυτό, και συμπληρωματικά με τις προηγούμενες συζητήσεις περί κλίμακας, είναι εξίσου χρήσιμο να ενταχθούν και παρατηρήσεις που προέρχονται από την έρευνα των «νέων κοινωνικών κινήματων» καθώς και της εξουσίας.

Το ζήτημα της επιλογής της κατάλληλης κλίμακας δράσης το θέτουν τόσο ο David Harvey όσο και ο Boaventura De Sousa Santos (2013). Στην ομιλία του κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου URBANRISE, ο Harvey ανέφερε ότι η αστική τάξη έχει υπάρξει έξυπνη καθότι λαμβάνει αποφάσεις στην κλίμακα στην οποία έχει μεγαλύτερη εξουσία στη λήψη αποφάσεων (για παράδειγμα αυτή τη στιγμή στο τοπικό επίπεδο στις ΗΠΑ) και για αυτό τα ερωτήματα σχετικά με το χώρο και την κλίμακα είναι ιδιαίτερα κρίσιμα, καθώς είναι απαραίτητο να σκεφτόμαστε και να δρούμε στις διαφορετικές κλίμακες στις οποίες λαμβάνονται οι αποφάσεις ή να επιλέγει κανείς την κλίμακα στην οποία θέλει να κερδίσει/να κυριαρχήσει. Παρόμοια, ο Sousa Santos ισχυρίστηκε ότι οι άνθρωποι δεν επιλέγουν την κλίμακα στην οποία διαδραματίζεται ο αγώνας και συχνά επιλέγουν ως πεδίο δράσης το τοπικό. Και όπως ανέφερε, κι αυτό είναι σημαντικό αλλά ο «εχθρός» είναι μεγαλύτερος οπότε χρειάζεται να αρχίζουμε να σκεφτόμαστε σε πεδία δράσης μεγαλύτερα από το τοπικό.

Σε αυτή τη λογική, ιδιαίτερα σημαντική είναι και η κατανόηση των μηχανισμών μέσω των οποίων ασκείται η εξουσία και διαμορφώνονται τα πλαίσια λήψης αποφάσεων μέσω εμφανούς, άορατης ή κρυμμένης άσκησης εξουσίας (Lukes 2005, Veneklasen και Miller 2007) τα οποία δύναται να εντάσσουν ή να αποκλείουν θέματα από τη συζήτηση ή ακόμη και από τη διατύπωση αιτημάτων και διεκδικήσεων. Επίσης σημαντικές είναι και

τακτικές όπως η ενσωμάτωση (Mayer 2009), η διαστρέβλωση αλλά και ο αποκλεισμός ζητημάτων ή/και συλλογικότητων και δράσεων από τις εκάστοτε εξουσίες. Το πώς οι διάφορες συλλογικότητες σχετίζονται με τις τοπικές ή υπερτοπικές δομές άσκησης εξουσίας και τι αυτό σημαίνει τόσο για τις διεκδικήσεις τους όσο και για τις ίδιες τις συλλογικότητες, είναι κάτι που θα αναλυθεί περισσότερο μέσω της εμπειρίας του εργαστηρίου URBANRISE.

4. Αναδυόμενες κινητοποιήσεις στη Νότια Ευρώπη και ο ρόλος του τοπικού στις δράσεις τους: παρατηρήσεις από το εργαστήριο URBANRISE

Ένα από τα σημαντικά θέματα που απασχόλησαν το εργαστήριο URBANRISE ήταν το επίπεδο του τοπικού, μέσα από τη θεματική «Το τοπικό ως αναφορά για νέες κινητοποιήσεις, δίκτυα αλληλεγγύης και δράσεις» κατά τη διάρκεια της οποίας εννέα πρωτοβουλίες από διαφορετικές πόλεις της Νότιας Ευρώπης παρουσίασαν τις δράσεις, τους προβληματισμούς και τα αιτήματά τους.

Από την Αθήνα παρουσιάστηκαν οι εμπειρίες της *Επιτροπής Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων* και της *Επιτροπής Κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνος*. Από τη Βαρκελώνη συμμετείχε η πρωτοβουλία *Plataforma Recuperem Can Batlló* (Πλατφόρμα για την ανάκτηση του Can Batlló) και από τη Μαδρίτη η *Análisis 15-M* (Ανάλυση του 15-M). Από τη Λισαβόνα η οργάνωση *Associação para a Valorização Ambiental da Alta de Lisboa - AVAAL* (Σύλλογος για την περιβαλλοντική αναβάθμιση των γειτονιών της Άνω Λισαβόνας), η *Plataforma Gueto* και η πρωτοβουλία *Movimento Sem Emprego* (Κίνημα των Ανέργων). Από το Μιλάνο η οργάνωση *temporioso.net* και τέλος, από το Παλέρμο η πρωτοβουλία *I Cantieri che vogliamo* (ο κήπος που θέλουμε).

Αντλώντας από αυτά τα παραδείγματα δίνεται η δυνατότητα να διατυπωθούν ορισμένα ερωτήματα για τον ρόλο του τοπικού στις κινητοποιήσεις και να αναδειχθούν οι πολλαπλές σημασίες που αποκτά στην καθημερινή (και όχι μόνο) δράση στην πόλη.

(α) Το έλλειμμα δημοκρατίας στο περιεχόμενο των προωθούμενων πολιτικών

Το ξέσπασμα της κρίσης έφερε στην επιφάνεια τις αρνητικές επιπτώσεις της διαδικασίας παραγωγής αποκλεισμών που συνέβαινε σε όλη τη διάρκεια νεοφιλελευθεροποίησης. Σε αυτό το περιβάλλον η οικονομική

κρίση παίρνει τη μορφή πολιτικής κρίσης και κρίσης εμπιστοσύνης στους θεσμούς.

Η κυρίαρχη ρητορική που υιοθετείται μέσα στην κρίση για να πείσει για την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας κάνει αναφορά σε «δυνάμεις» και «κερδοσκόπους», σε μια αφηρημένη παγκόσμια κλίμακα. Το σύνθημα «είμαστε το 99%», που κυριάρχησε στα κινήματα *occupy*, εκφράζει ευσύνοπτα την κραυγή των δυσαρεστημένων απέναντι στις κυρίαρχες ελίτ. Στη Νότια Ευρώπη οι διεκδικήσεις εκφράστηκαν με το σύνθημα «Δεν θα πληρώσουμε την κρίση σας», που πήρε τη μορφή αντίστασης εν μέσω κρίσης απέναντι στα μέτρα λιτότητας που υιοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις σε κάθε χώρα αλλά και στους υπερεθνικούς οργανισμούς που τα προωθούν, όπως την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η δυσαρέσκεια και η αγανάκτηση που κορυφώθηκαν στα κινήματα των πλατειών, αλλά και σε άλλες μαζικές κινητοποιήσεις, πηγάζουν από το διαρκές αίσθημα αποκλεισμού που βιώνουν μεγάλες μερίδες πληθυσμού και αντανακλούν τη διάρρηξη της κοινωνικού συμβολαίου. Οι προωθούμενες πολιτικές ευνοούν όλο και λιγότερους, ενώ οι ανάγκες και οι επιθυμίες ολόένα μεγαλύτερων και περισσότερων ομάδων δεν λαμβάνονται υπόψη.

«Η ανεργία είναι μέρος του οικονομικού συστήματος και η αύξησή της είναι μέρος των κυβερνητικών προσπαθειών για αύξηση της παραγωγικότητας. Οπότε είναι προβλεπόμενη με τα μέτρα που εφαρμόζονται. Όμως δεν ήταν μόνο προβλεπόμενη από οικονομική σκοπιά, είχε κιόλας προβλεφτεί στα μνημόνια. Αυτό όμως δεν το λένε στις ειδήσεις. Εκεί λένε "συγγνώμη, θα προσπαθήσουμε καλύτερα"»

Movimento Sem Emprego
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Η οργή και η αγανάκτηση στρέφονται ενάντια στις κεντρικές και τοπικές κυβερνήσεις που επί σειρά ετών εφαρμόσαν τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές και σε εκείνες που εξακολουθούν σήμερα να εφαρμόζουν τα μέτρα λιτότητας. Παράλληλα, αυξάνεται η δυσπιστία απέναντι στα συνδικάτα και στην αριστερά λόγω της αδυναμίας ή ανεπάρκειας να υπερασπιστούν επαρκώς τα κεκτημένα και να προωθήσουν εναλλακτικές. Η δυσαρέσκεια στρέφεται όχι μόνο στο πολιτικό προσωπικό που υπηρέτησε –και υπηρετεί– στις διάφορες θέσεις εξουσίας, αλλά και στις ίδιες τις δομές ως τέτοιες και παίρνει τη μορφή κρίσης του συστήματος αντιπροσώπευσης συνολικά.

«Η ανεργία ανεβαίνει δραστικά στην Πορτογαλία και την ίδια στιγμή τα συνδικάτα που ιστορικά έχουν εκπροσωπήσει την εργασία ως πολιτική δύναμη δεν εκπροσωπούν τους ανέργους επαρκώς. Ο λόγος είναι ότι δεν έχουν μισθό. Επιβιώνουν, ας πούμε για το μεγαλύτερο συνδικάτο της Πορτογαλίας, από μια εισφορά 1% για κάθε μισθό. Έτσι, παρά τον ισχυρισμό ότι τα συνδικάτα είναι το φανταστικό και ηρωικό κίνημα για την εκπροσώπηση της εργατικής τάξης, το γεγονός είναι ότι η ενσωμάτωσή τους στους θεσμούς και η εξάρτησή τους από τους μισθούς σημαίνει ότι υπάρχει ένα τεράστιο κενό στην εκπροσώπηση».

Movimento Sem Emprego
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Στις πλατείες και στις τοπικές συνελεύσεις λειτουργούν πειράματα άμεσης δημοκρατίας, στη βάση της αυτοοργάνωσης και της προσωπικής συμμετοχής, που προβάλλονται ως εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης. Τα αποτελέσματα αυτών των προσπαθειών κάποιες φορές παραμένουν στο τοπικό επίπεδο γειτονιάς (όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της Αθήνας) ή εντάσσονται και μεταβάλλουν παρεμφερείς θεσμούς διακυβέρνησης (όπως π.χ. στη Βαρκελώνη), κάτι που φαίνεται να σχετίζεται με τις δομές και παραδόσεις που υπάρχουν στα συγκεκριμένα πλαίσια.

(β) *Ενάντια στον αυταρχισμό και στην καταπάτηση δικαιωμάτων*

Οι κυβερνήσεις και οι εκάστοτε αρχές υιοθετούν μια ρητορική που κάνει λόγο για «κράτος σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης» για να επιβάλλουν πολιτικές που παρουσιάζονται ως η μόνη λύση. Τα μέτρα υιοθετούνται με τον χαρακτήρα «κατεπείγοντως», παραβλέποντας ή και παραβιάζοντας συχνά τα κεκτημένα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, ενώ δικαιώματα και ελευθερίες που μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν δεδομένα τίθενται υπό αμφισβήτηση. Στον κυρίαρχο λόγο στοχοποιούνται κοινωνικές ομάδες ως υπαίτιοι για την κρίση, είτε επειδή μπορούν να «κατασκευαστούν» ως Άλλο (π.χ. μετανάστες και ιδιαίτερα χωρίς χαρτιά) ή επειδή αντιστέκονται στις μεταρρυθμίσεις (οι οποίοι και παρουσιάζονται ως υπέρμαχοι ενός παλιού και διεφθαρμένου συστήματος που τους βολεύει ή ως προνομιούχοι που δεν θέλουν να χάσουν την ιδιαίτερη μεταχείρισή τους). Άλλωστε, μία από τις παρουσιαζόμενες αιτίες της κρίσης που κυριάρχησε στα διεθνή και κρατικά ΜΜΕ ήταν ότι για την κρίση

φταίνε οι εκάστοτε λαοί, που είναι τεμπέληδες και αρνούνται τις αλλαγές, για αυτό και πρέπει να πληρώσουν.

«Σε κείμενά τους οι οργανισμοί [ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα] μιλούν για τη δομική ανεργία. Και τι εννοούν; Η «δομική» ανεργία οφείλεται στην ανεπαρκή σχέση μεταξύ των προσόντων των ανθρώπων και των προσόντων που χρειάζονται στην αγορά. Είναι ένα παράδειγμα για το πώς επιχειρούν να ρίξουν τις ευθύνες στους ανθρώπους αντί για το σύστημα. Μας λένε ότι είμαστε τεμπέληδες, ότι μας αρέσει να ζούμε με επιδόματα και στα σπίτια των γονιών μας. Δεν είναι αλήθεια».

Movimento Sem Emprego
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

«Τώρα αυτό που συμβαίνει είναι ότι ένα κομμάτι της πορτογαλικής κοινωνίας κατηγορεί τους μετανάστες, ειδικά τους αφρικανούς μετανάστες, για την κρίση».

Plataforma Gueto
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Παράλληλα, αυξάνεται η άμεση καταστολή απέναντι σε όσους διαμαρτύρονται, ειδικά σε μαζικές κινητοποιήσεις. Οι στοχοποιούμενες κοινωνικές ομάδες γίνονται αποδέκτες βίαιων αστυνομικών πρακτικών, ενώ στο πλαίσιο της αυξημένης καταστολής, πολιτικοί ή αυτοοργανωμένοι χώροι (όπως κοινωνικά στέκια, καταλήψεις ή αστικοί κήποι) αλλά ακόμη και ολόκληρες γειτονίες χαρακτηρίζονται ως «χώροι ανομίας» και «παραβατικότητα». Για παράδειγμα, στη Λισαβόνα, σε κάποιες από τις γειτονίες όπου διαμένουν μετανάστες και πορτογάλοι αφρικανικής καταγωγής, οι αστυνομικές επεμβάσεις που περιλαμβάνουν εξακριβώσεις και συλλήψεις είναι ένα συχνό φαινόμενο (ήδη πριν την εκδήλωση της κρίσης) και αναδεικνύεται από την Plataforma Gueto, στο πλαίσιο της αντιρατσιστικής της δράσης.

«Σήμερα είναι Παρασκευή. Ορίστε τι θα γίνει εκεί που μένω: στις 9-10 η ώρα αστυνομικοί θα έρθουν και θα σου πούνε να πας σπίτι. Αν δεν πας σπίτι ξέρεις τι θα γίνει...».

Plataforma Gueto
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Παρόμοια, η Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων έχει πολύ συχνά αναλάβει δράσεις για τη μείωση της παρουσίας αστυνομικών δυνάμεων, την εκτεταμένη χρήση χημικών κ.λπ., καθώς και τον χαρακτηρισμό της γειτονιάς ως «άβατο για την αστυνομία».

«Τα Εξάρχεια με κάθε ευκαιρία χρησιμοποιούνται ως πεδίο για την άσκηση της κρατικής τρομοκρατίας. Διμοιρίες ΜΑΤ επιβάλλουν τον αυταρχισμό, κλείνοντας δρόμους, πετώντας χημικά σε μια κατά μεγάλο μέρος περιοχή κατοικίας, κνηγώντας μετανάστες, διώκοντας παράνομους μικροπωλητές αντί για τους ισχυρούς ανθρώπους πίσω τους και εντέλει διώκοντας αδικαιολόγητα και παρενοχλώντας κατοίκους και επισκέπτες της γειτονιάς».

Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

(γ) Το τοπικό ως κλίμακα δράσης και ως πεδίο διεκδίκησης

Η συλλογική δράση σε τοπικό επίπεδο αναπτύσσεται με αφορμή συγκεκριμένους σχεδιασμούς ή πολιτικές είτε του τοπικού είτε του κεντρικού κράτους, με επιπτώσεις άμεσα αντιληπτές στην κλίμακα της γειτονιάς. Η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων χώρων και αγαθών, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της νεοφιλελεύθερης αστικοποίησης στις γειτονιές των χαμηλότερων στρωμάτων, τα σχέδια αναπλάσεων που συχνά οδηγούν σε εκτοπισμούς και αυξήσεις τιμών, πολιτικές που περιορίζουν ή στερούν το δικαίωμα στην κατοικία αποτελούν μερικές από τις πιο βασικές νεοφιλελεύθερες στρατηγικές που εφαρμόζονται στις πόλεις με συνέπειες άμεσα αισθητές στις ζωές των κατοίκων. Παράλληλα, η ύπαρξη άδειων ή εγκαταλειμμένων χώρων συχνά αποτελεί έναυσμα για κινητοποιήσεις διεκδίκησης τους (ως χώρους αλλά και ως χρήσεις) ενάντια στην απαξίωση ή την μελλοντική εκμετάλλευση. Παρόλο που ανάλογες κινητοποιήσεις στις πόλεις ήταν συχνές και πριν την κρίση, η μεγέθυνση των αναγκών μαζί με την ταυτόχρονη μείωση των πόρων τις ανάγει σε κεντρικό επίδικο γύρω από το οποίο εκφράζεται και μια σειρά άλλων διεκδικήσεων και επιθυμιών.

Στο παράδειγμα της πρωτοβουλίας Plataforma Recuperem Can Batlló (Βαρκελώνη), η γειτονιά συσπειρώνεται γύρω από ένα παλιό εργοστάσιο υφαντουργίας που ήταν στο στόχαστρο αστικών αναπλάσεων του Δήμου με έμφαση στην προσέλκυση τουριστών. Σε αντίθεση με τα προτεινόμενα σχέδια, η πρωτοβουλία προτείνει και δημιουργεί:

«Το 2009 η περιοχή με το παλιό εργοστάσιο εγκαταλείφθηκε τελείως. Αυτό έδωσε ώθηση στη δημιουργία σε μια καμπάνια με σύνθημα "θέλουμε το Can Batlló για την κοινότητα"».

Plataforma Recuperem Can Batlló
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Στο Παλέρμιο, κάτοικοι κατέλαβαν ένα παλιό εργοστάσιο, που αποτελεί πλέον περιουσία του δήμου, το οποίο προοριζόταν να λειτουργήσει ως κινηματογράφος και χώρος για καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Ο Δήμος αμέσως μετά την κατασκευή και τον εξοπλισμό της κινηματογραφικής αίθουσας κράτησε κλειστούς τους χώρους, στερώντας τον χώρο από τους πολίτες και δημιουργώντας χρέη. Το 2011 αποφάσισε την παραχώρησή του σε ιδιώτες και τη λειτουργία του με επιχειρηματικά κριτήρια.

«Περισσότερες από 70 ενόσεις, καλλιτέχνες, ερευνητές/τριες, επαγγελματίες και απλοί πολίτες που ενδιαφέρονταν για τον χώρο άρχισαν να τον φροντίζουν και να συζητούν τι θα κάνουν».

I Cantieri che vogliamo
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Αυτές οι πρωτοβουλίες συμπλέκονται σε τοπικό επίπεδο με τις επιπτώσεις των πολιτικών διάλυσης του κοινωνικού κράτους και των δομών πρόνοιας, τις αναδιարθρώσεις στην εργασία και άλλες ευρύτερες πολιτικές.

«Το να είσαι άνεργος/η είναι ντροπή κοινωνικά, σημαίνει φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό».

Movimento Sem Emprego
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Οι πρωτοβουλίες που συγκροτούνται στοχεύουν στη συσπείρωση των κατοίκων γύρω από τις κοινές εμπειρίες διαβίωσης στις γειτονιές. Στο περιβάλλον της κρίσης, αυτές οι εμπειρίες διαφοροποιούνται σε σχέση με το παρελθόν, με αποτέλεσμα ακόμα και παλαιότερες πρωτοβουλίες να αποκτούν νέες διεκδικήσεις και προτεραιότητες. Για ορισμένες ομάδες που βιώνουν αποκλεισμούς, είναι περιθωριοποιημένες και δεν έχουν πρόσβαση στον δημόσιο λόγο, οι δικτύώσεις που δημιουργούνται ή διευκολύνονται μέσω του τοπικού αποδεικνύονται καθοριστικής σημασίας ακόμα και για την επιβίωσή τους μέσα στην κρίση. Ολοένα περισσότερη έμφαση δίνεται στην αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια που έχει σκοπό να διευκολύνει την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες όσων δεν μπορούν πια να ανταπεξέλθουν.

Σε αυτό το πλαίσιο, η *Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων* λειτουργεί τράπεζα χρόνου, ενώ είτε οργανώνει είτε προωθεί χαριστικά παζάρια και το εμπόριο χωρίς μεσάζοντες στους ελεύθερους δημόσιους χώρους. Παρόμοια, στην Ακαδημία Πλάτωνος η *Επιτροπή Κατοίκων* λειτουργεί στέκι και καφενείο στη βάση της

κοινωνικής αλληλεγγύης, που προωθούν το αλληλέγγυο εμπόριο και άλλες δραστηριότητες αλληλεγγύης.

«Κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, με την οικονομική κρίση, τα μεσαία στρώματα δέχτηκαν ένα ισχυρό χτύπημα και τα χαμηλότερα οδηγούνται στην απόλυτη φτώχεια. Η κατάσταση αντανακλάται πλήρως στη γειτονιά και κάνει αναγκαία τη δημιουργία αντιστάσεων και δικτύων αλληλεγγύης».

Επιτροπή Κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνος
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Σε κάποιες περιπτώσεις το τοπικό επίπεδο δίνει τη δυνατότητα πειραματισμού πάνω σε ευρύτερες ιδέες και αντιλήψεις για τη διαχείριση του χώρου. Για την οργάνωση AVVAL είναι η κλίμακα στην οποία οι ίδιοι οι πολίτες μπορούν να ξεκινήσουν να εφαρμόζουν τις ιδέες της κοινωνικής οικολογίας και να σπάσουν τη διάκριση μεταξύ πόλης και υπαίθρου.

«Χρησιμοποιούμε αγροτικές δραστηριότητες για τη δημιουργία συνθηκών κοινωνικής ένταξης, δραστηριοτήτων ενσωμάτωσης, συμμετοχής στην κοινότητα και τοπική οικονομική ανάπτυξη».

AVAAL
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Στο Μιλάνο, η πρωτοβουλία temporiuso.net επιχειρεί να εφαρμόσει έναν διαφορετικό τρόπο διαχείρισης του αστικού χώρου, επικεντρώνοντας στο κτηριακό απόθεμα που απαξιώνεται και στις ανάγκες που μπορεί να φιλοξενήσει άμεσα.

«Οι κοινοί χώροι μπορούν να γίνουν κατανοητοί ως αστικές δεξαμενές για τη δοκιμασία συλλογικών οραμάτων».
temporiuso.net
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Εκτός από αφετηρία, το τοπικό επίπεδο μπορεί να αποτελεί και μια στρατηγική επιλογή ευρύτερων κινήματων για τη διεύρυνση της δράσης και της απεύθυνσής τους. Τα Κινήματα των Πλατειών που ξέσπασαν το 2011 σε κεντρικές πλατείες των πόλεων ως μια μορφή εναντίωσης στις κεντρικές πολιτικές επέλεξαν να συνεχίσουν τον αγώνα τους μέσα από λαϊκές συνελεύσεις και νέες δομές σε γειτονίες. Σύμφωνα με την πρωτοβουλία «Análisis 15-M», στην Ισπανία σήμερα κάνουν λόγο για τα «κινήματα» 15M, προβάλλοντας την ποικιλία που χαρακτηρίζει αυτές τις μορφές αντίστασης, αλλά και την εξέλιξή τους στις πολλές τοπικές δομές. Αυτές αναπτύσσουν πλέον τη δική τους αυτόνομη δράση στις γειτονίες και ταυτόχρονα αναφέρονται στην κοινή εμπειρία

και τα κεκτημένα των πλατειών τόσο ως προς την εσωτερική οργάνωση όσο και ως προς τον πολιτικό τους λόγο, ενώ συνεχίζουν να διατηρούν επαφές μεταξύ τους.

Τα μέσα και οι τρόποι δράσης

Οι δράσεις που αναπτύσσονται στο χώρο της πόλης για να ανταποκριθούν στις διαφορετικές ανάγκες που γεννιούνται όσο η κρίση βαθαίνει επιστρατεύουν την φαντασία και τη δημιουργικότητα όσων εμπλέκονται. Σύμφωνα με αυτή τη λειτουργία τους οι διάφορες πρωτοβουλίες αποτελούν ταυτόχρονα και χώρους έκφρασης τόσο των επιθυμιών όσο και των δεξιοτήτων του κάθε ατόμου. Έτσι, δεν αποτελούν απλώς εργαλεία, ούτε και κρίνονται από την επιτυχία των στοχεύσεων. Γίνονται αντιληπτές ως διαδικασίες και κατά αυτόν τον τρόπο είναι και οι ίδιες στόχος.

«Οι συνθήκες της κρίσης έχουν επηρεάσει την επιτροπή μας με πολλαπλούς τρόπους. Το σίγουρο είναι ότι μας ανάγκασαν να γίνουμε δυνατότεροι και πιο δυναμικοί. Οι ευκαιρίες μας για ελεύθερη έκφραση διαρκώς περιορίζονται οπότε η επιτροπή δημιουργεί μια τέτοια πλατφόρμα έκφρασης».

Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Πολλές δράσεις στοχεύουν είτε στην επανάχρηση είτε στην οικειοποίηση χώρων της πόλης που έχουν απαξιωθεί ή εγκαταλειφθεί από τις τοπικές αρχές. Στην περίπτωση της πρωτοβουλίας Plataforma Recuperem Can Batlló με σύνθημα «για μια συνεργατική γειτονιά» («co-operative neighborhood») οι ίδιοι οι κάτοικοι προχωράνε σε σταδιακή ανακαίνιση των χώρων, δημιουργώντας εναλλακτικούς χώρους κοινωνικοποίησης που φιλοξενούν δραστηριότητες ψυχαγωγίας, συναντήσεις, συλλογικές κουζίνες, καθώς και μια μεγάλη αυτοδιαχειριζόμενη βιβλιοθήκη, ενταγμένη σε δίκτυο με ανάλογα εγχειρήματα και στοχεύει στη διάδοση ενός εναλλακτικού λόγου. Στα σχέδιά τους για τη συνέχιση πλέον πολύ σημαντικό βάρος αποκτά και η κατοικία. Σύμφωνα με την πρωτοβουλία I Cantieri che vogliamo στο Παλέρμιο, με το σύνθημα «ο πολιτισμός είναι κοινό αγαθό», οι κάτοικοι δεν πίεσαν απλώς τη δημοτική αρχή να αναθεωρήσει τους σχεδιασμούς της, αλλά οργάνωσαν τη λειτουργία αυτού του χώρου στη βάση των δικών τους επιθυμιών και αναγκών για ψυχαγωγία και κοινωνικοποίηση.

Οι αυτοδιαχειριζόμενοι συλλογικοί χώροι αποτελούν ένα κοινό χαρακτηριστικό που συναντάται σε πολλές

πρωτοβουλίες και αρκετά συχνά παίρνει τη μορφή καφενείων, στεκιών και χώρων για τη λειτουργία συλλογικών κουζινών. Άλλα παρόμοια εγχειρήματα έχουν λειτουργήσει στα Εξάρχεια, την Ακαδημία Πλάτωνος, το Παλέρμιο, στις ισπανικές πόλεις και σε γειτονιές της Λισαβόνας.

Σε αρκετές περιπτώσεις, η τέχνη μετατρέπεται σε βασικό εργαλείο που παρέχει ταυτόχρονα τη δυνατότητα συσπείρωσης και χτισίματος δεσμών στον χώρο, εναλλακτικής ψυχαγωγίας και έκφρασης καθώς και διάδοσης των ιδεών. Έτσι, αρκετά κοινή είναι η διοργάνωση εκδηλώσεων, εργαστηρίων, προβολών και άλλων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων σε ελεύθερους/δημόσιους ή αυτοδιαχειριζόμενους χώρους (για παράδειγμα από την πρωτοβουλία I Cantieri che vogliamo στο Παλέρμιο και την ομάδα temporiuso.net στο Μιλάνο). Για την πρωτοβουλία Plataforma Gueto, η πολιτικοποιημένη ραπ μουσική είναι βασικό εργαλείο, μέσω της οποίας διαδίδονται οι ιδέες, ενώ οι συναυλίες διαμορφώνουν έναν προνομιακό χώρο πολιτικοποίησης και παρέμβασης.

«Βλέπουμε την κουλτούρα χιπ χοπ και ιδιαίτερα την ραπ μουσική ως μουσική διαμαρτυρίας, ένα εργαλείο για την αφύπνιση συνειδήσεων και αντίστασης. Είμαστε αντίθετοι σε κάθε καπιταλιστική χρήση αυτής της κουλτούρας».

Plataforma Gueto
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Παράλληλα με τις δράσεις στον χώρο, για τη διάδοση όσων επιχειρούνται βασικό εργαλείο αποτελεί το διαδίκτυο. Όλες οι πρωτοβουλίες διατηρούν ιστοσελίδες, ενώ ολοένα περισσότερο ανοίγονται στα social media. Κατά αυτόν τον τρόπο παρέχεται η δυνατότητα ανοίγματος και δικτύωσης πέρα από τα γεωγραφικά όρια της περιοχής άμεσης παρέμβασης και επικοινωνίας με ευρύτερες ομάδες. Το διαδίκτυο αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για το ξεπέρασμα της κλίμακας του τοπικού, την ενημέρωση ευρύτερων ομάδων και τη δημιουργία δικτύωσης.

(δ) Εσωτερική οργάνωση και «εξωτερικές σχέσεις»

Τρόπος οργάνωσης και λήψης αποφάσεων

Καθώς το τοπικό γίνεται αντιληπτό ως το πεδίο δυνατοτήτων εφαρμογής της «πραγματικής» ή της «άμεσης» δημοκρατίας, στις πλατείες και στις τοπικές συνελεύσεις λειτουργούν ανάλογα πειράματα, στη βάση της αυτοοργάνωσης, της προσωπικής συμμετοχής και της αντι-ιεραρχικότητας: «Είμαστε ένα κίνημα αυτοοργάνωσης των ανέργων» (Movimento Sem Emprego).

Αυτές οι ιδέες πηγάζουν από την ανάγκη επανακαθορισμού της έννοιας της δημοκρατίας, καθώς και από τις δυνατότητες που δίνει το τοπικό για την ανάπτυξη άλλων μορφών κοινωνικοποίησης και διαχείρισης της καθημερινής ζωής.

«Η Επιτροπή λειτουργεί αντι-ιεραρχικά, χωρίς προκαθορισμένους ρόλους, με μια ανοιχτή συνέλευση όπου καθένας μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα και οι αποφάσεις παίρνονται συλλογικά».

Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Τόσο οι εσωτερικές διαδικασίες όσο και οι τρόποι με τους οποίους χτίζονται οι δικτύώσεις χαρακτηρίζονται από την βασανιστική προσπάθεια διαφύλαξης της δημοκρατικότητας, μετατρέποντας τη δημοκρατία ταυτόχρονα σε διακύβευμα και διαδικασία. Η προσπάθεια προβολής, σύμφωνα με τις ίδιες τις πρωτοβουλίες, μιας εναλλακτικής κουλτούρας με τη λειτουργία χώρων με αντι-εμπορευματικό χαρακτήρα, συναυλίες και δρώμενα καλλιτεχνών (Ακαδημία Πλάτωνος, Εξάρχεια, Can Batlo, I cantieri che vogliamo, Plataforma Gueto, temporiuso.net), το εναλλακτικό εμπόριο (Εξάρχεια, Ακαδημία Πλάτωνος, Can Batlo), καθώς και άλλα συνεργατικά εγχειρήματα βασίζονται στην οριζοντιότητα και την από κοινού λήψη αποφάσεων.

Τέτοιου είδους δομές προβάλλονται όχι μόνο ως μέσα, αλλά και ως αυτοσκοπός, ως πρότυπα εφαρμογής της δημοκρατίας στην πράξη. Ταυτόχρονα, προβάλλονται ως εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης, ως δυνατότητες που κυφορούν ένα διαφορετικό μέλλον για την κοινωνία. Συνθήματα όπως «για μια συνεργατική γειτονιά» (Plataforma Recuperem Can Batlló) και «ένα κοινωνικό πείραμα» (I Cantieri che vogliamo), αντανακλούν τα διάφορα συλλογικά οράματα για τον αστικό χώρο. Εντέλει αποτελούν εκφράσεις του αιτήματος για το δικαίωμα στην πόλη, ως δικαίωμα συμμετοχής και οικειοποίησης:

«Το να διεκδικήσουμε μια καλύτερη γειτονιά είναι περισσότερο μια αφετηρία και στην πραγματικότητα δεν είναι πάντα το ζήτημα. Ίσως θα ήταν πιο σωστό να λέμε ότι γνωρίζουμε και δημιουργούμε δεσμούς. Ζώντας σε ένα αστικό περιβάλλον με σχεδόν ανύπαρκτες κοινωνικές σχέσεις, χειροτέρευση των ηθών, απομόνωση και καταναλωτική λογική, αυτό που η επιτροπή προσφέρει δεν είναι απλά υποστήριξη, όπως θα περιμέναμε αρχικά. Συνειδητοποιήσαμε ότι μπορούμε να ανοίξουμε τον

δρόμο για να ζήσουμε όπως θέλουμε και αρχίσαμε να υπάρχουμε με έναν τρόπο που μας ταιριάζει καλύτερα».

Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων
(στο πλαίσιο του εργαστηρίου URBANRISE)

Συμμαχίες / συνεργασίες

Οι δικτύσεις αποτελούν θεμελιώδες ζήτημα για όλες αυτές τις πρωτοβουλίες. Οι συμμαχίες χτίζονται με βάση είτε τα επίδικα σε τοπικό επίπεδο και βασίζονται σε κοινές διεκδικήσεις στη γειτονιά είτε το τοπικό επίπεδο αλλά με ευρύτερη απεύθυνση σε παρόμοιες ή μη πρωτοβουλίες και σε διάφορες κλίμακες ή εδράζονται μεν σε τοπικό επίπεδο αλλά αποτελούν μέρος ευρύτερων πρωτοβουλιών. Επίσης, κάθε πρωτοβουλία μπορεί ανάλογα με τη συγκυρία να αξιοποιεί διαφορετικές συμμαχίες που προέρχονται από όλες τις κλίμακες. Σημαντικός είναι ο ρόλος των μελών, που συχνά λειτουργούν ως ενδιάμεσοι τόσο ανάμεσα στις διάφορες πρωτοβουλίες όσο και στις κλίμακες με τις γνωριμίες, τις σχέσεις και την εμπειρία τους (Arampatzis και Nicholls 2012).

Στη γειτονιά Alta de Lisboa, σύμφωνα με την πρωτοβουλία AVAAL, λειτουργούν πάνω από 30 οργανώσεις και συλλογικότητες που συμμετέχουν σε δράσεις σε τοπικό επίπεδο. Με όλες αυτές υπάρχει κάποιου είδους συνεργασία ή σχέση, κυρίως μέσω των κοινών δράσεων ή αξιοποίησης πόρων από κοινού, κάτι που ενισχύει την κοινωνική σύνδεση και συνοχή της κοινότητας. Στα Εξάρχεια, συλλογικότητες και στέκια της γειτονιάς έχουν κατά καιρούς αναλάβει δράσεις από κοινού ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών και την απαξίωση δημόσιων χώρων.

Στην Ακαδημία Πλάτωνος, δημιουργήθηκε μια πλατφόρμα δικτύωσης σε συνεργασία με άλλες επιτροπές σε γειτονιές όπως τα Εξάρχεια και το Περιστέρι για την επικοινωνία μεταξύ των κατοίκων και των παραγωγών στα εγχειρήματα εμπορίου χωρίς μεσάζοντες. Στο Παλέρμο, σε ένα παράδειγμα ιδιαίτερα εντοπισμένης δράσης, η πρωτοβουλία I cantieri che vogliamo συσπειρώνει περισσότερες από 70 οργανώσεις, καλλιτέχνες, ερευνητές, επαγγελματίες και απλούς κατοίκους. Στον χώρο που διαχειρίζονται, φιλοξενούνται ή προβάλλονται δραστηριότητες άλλων κινήσεων, π.χ. κατά της ιδιωτικοποίησης του νερού. Από την άλλη, η πρωτοβουλία Plataforma Recuperem Can Batlló αναζητά συμμαχίες προνομιακά στις όμορες γειτονιές, ενώ ακόμα και η ιστοσελίδα της είναι μόνο στα καταλανικά. Αυτό βέβαια δεν τους εμποδίζει να εντάξουν την αυτοδιαχειριζόμενη βι-

βλιοθήκη σε ένα ηλεκτρονικό δίκτυο με αντίστοιχα εγχειρήματα σε διάφορες πόλεις.

Η πρωτοβουλία Movimento Sem Emprego, ως μια πρωτοβουλία που προσπαθεί να αντιμετωπίσει το ζήτημα της ανεργίας, αναζητεί πρωτίστως συμμαχίες σε συνδικάτα και εργατικές οργανώσεις. Επιπλέον, καθώς η ανεργία αποτελεί ένα εξαιρετικά ευρύ και πολυδιάστατο θέμα, απευθύνει έκκληση για διεθνείς συνεργασίες. Το αντίστροφο παρατηρείται στην περίπτωση των κινήσεων 15-M, που ξεπήδησαν από τις πλατείες και την πολιτικοποίηση γύρω από κεντρικά πολιτικά ζητήματα. Σύμφωνα με την ομάδα Analysis 15M, αυτό που επιχειρείται πλέον είναι η ανάδειξη αυτών των ζητημάτων μέσα από τις τοπικές συνελεύσεις και τις καθημερινές εμπειρίες.

Σχέσεις τους θεσμούς

Εκτός από την ανάπτυξη δικτύσεων, ένα σημαντικό στοιχείο για τις δράσεις σε τοπικό επίπεδο είναι η στάση απέναντι στους φορείς, τις κεντρικές και τοπικές κυβερνήσεις και τους τρόπους με τους οποίους ασκούνται πιέσεις. Η απεύθυνση προς τους αρμόδιους φορείς μπορεί να λαμβάνει πολλές μορφές, από την πλήρη άρνηση διάλογου μέχρι το lobbying ή ακόμα και τη συνεργασία. Καθεμία από αυτές τις επιλογές επίσης αποκτά τις δικές της αποχρώσεις, ανάλογα με τη δομή, τη λειτουργία και την τοποθέτηση των αρχών απέναντι στις διεκδικήσεις. Έτσι, σε βάθος χρόνου τα μέσα που χρησιμοποιούνται αποτιμούνται και μπορεί να αλλάζουν ή να επαναπροσδιορίζονται, ανάλογα με τις συνθήκες και το στόχο.

Κάποιες πρωτοβουλίες εξαρχής επιδιώκουν τη συνδιαλλαγή με τις αρχές, είτε γιατί αυτό τις καθιστά προνομιακότερους συνομιλητές είτε γιατί αυτό αποτελεί κομμάτι της δράσης τους. Στο παράδειγμα του temporiuso.net, η στήριξη του Δήμου είναι απαραίτητη για την υλοποίηση ενός προγράμματος προσωρινής εγκατάστασης σε κενά και αχρησιμοποίητα κτήρια. Όμως για άλλες πρωτοβουλίες, οι αρχές μπορεί να είναι ακόμα και εχθρικές (Plataforma Gueto) ή έστω ανεπιθύμητες (Plataforma Recuperem Can Batlló, Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων, Επιτροπή Κατοίκων Ακαδημίας Πλάτωνος) και δεν προχωρούν σε συνδιαλλαγές, αλλά προτιμούν την άσκηση πιέσεων.

Στα Εξάρχεια, η μοναδική προσπάθεια συνεργασίας με τον δήμο τορπιλίστηκε αρκετά σύντομα και αποτιμήθηκε ως αρνητική:

«Υπήρξε μια προσπάθεια για το σχεδιασμό και τη δοκιμαστική λειτουργία ενός συστήματος ανακύκλωσης σε συνεργασία με τον Δήμο, αλλά αποδείχτηκε άκαρπη εξαιτίας της αδιαφορίας του δημοτικού συμβουλίου».

Στα παραδείγματα από την Βαρκελώνη και το Παλέρμο, οι κάτοικοι πρώτα προσπάθησαν να πιέσουν τις δημοτικές αρχές να προχωρήσουν στην αξιοποίηση των κενών χώρων προς όφελος της γειτονιάς. Όταν αυτό δεν απέδωσε, στην πρώτη περίπτωση προχώρησαν σε κατάληψη ενώ στη δεύτερη υιοθετήθηκε ένα πιο ευέλικτο σχήμα, κατά το οποίο ο Δήμος ουσιαστικά αναγκάστηκε να παραχωρεί τον χώρο για τις εκδηλώσεις.

Κάποιες πρωτοβουλίες επιλέγουν να αποκτήσουν μια νομική μορφή καθώς κρίνουν ότι κάτι τέτοιο θα βοηθήσει τόσο στην ευρύτερη απεύθυνση όσο και στην απεύθυνση προς τις αρχές. Σύμφωνα με την πρωτοβουλία AVAAL,

«Ξεκινήσαμε ως μια άτυπη ομάδα πολιτών αλλά αναγκαστήκαμε να προχωρήσουμε σε μια πιο επίσημη μορφή γιατί κάθε φορά που πηγαίναμε να μιλήσουμε με κάποιον μας έλεγε “ποιοι είστε;”, “δεν μας νοιάζει”, κ.λπ. Έπρεπε να συγκροτηθούμε ως οργάνωση».

Για το temporioso.net, η νομική μορφή είναι επιβεβλημένη, καθώς η δράση τους εξαρτάται από τη συνεργασία με τον Δήμο και τους ιδιώτες: «εργαζόμαστε ως ενδιάμεσοι ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα».

Παρά την επιφυλακτικότητα προς τις αρχές και την αποτελεσματικότητά τους, σε διάφορες περιπτώσεις επιστρατεύονται και νομικά μέσα. Η Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων είχε προχωρήσει σε μηνύσεις για τις παράνομες κεραίες κινητής τηλεφωνίας, που κατοχύρωσαν και νομικά την αυτενέργεια των πολιτών, ενώ έχει διερευνήσει τις δυνατότητες για κάτι ανάλογο για το ζήτημα της εκτεταμένης χρήσης χημικών από τις δυνάμεις καταστολής.

5. Συμπεράσματα

Εδώ και δεκαετίες το τοπικό έχει αναδειχθεί σε ιδιαίτερης σημασίας πεδίο διεκδικήσεων και αγώνων, ανά τον κόσμο. Αυτές οι εμπειρίες έχουν αναδείξει κάποια κοινά ζητήματα που προκύπτουν από την ολοένα και σκληρότερη νεοφιλελεύθερη αστικοποίηση, καθώς και μια ευρεία γκάμα πρακτικών που επικοινωνούνται μέσω υπερ-

τοπικών δικτύων. Παράλληλα έχει θέσει και ερωτήματα σχετικά με τις δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς που εμπεριέχει το τοπικό ως κλίμακα δράσης.

Ανάλογες πρωτοβουλίες και κινητοποιήσεις λαμβάνουν χώρα σε πολλές πόλεις της Νότιας Ευρώπης οι οποίες βιώνουν (σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό) τις συνέπειες της πρόσφατης κρίσης. Χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τις πρωτοβουλίες που συμμετείχαν στο εργαστήριο URBANRISE, προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε τις επιλογές τόπων και τρόπων δράσης στη Νότια Ευρώπη της κρίσης.

Πολλές από αυτές τις κινητοποιήσεις εστιάζουν τη δράση τους στο τοπικό επίπεδο, είτε έχοντας το τοπικό ως διακύβευμα ή χρησιμοποιώντας το τοπικό ως οργανωτική βάση για διεκδικήσεις. Το ζήτημα της δικτύωσης με άλλες πρωτοβουλίες και ευρύτερες διεκδικήσεις παραμένει σημαντικό, καθώς είναι εμφανής η πιθανότητα απομόνωσης λόγω της παγίδας της τοπικότητας. Από την άλλη, η επιλογή του τοπικού συμβάλλει στη συσπείρωση των κατοίκων και στην άμεση πραγμάτωση κάποιων δράσεων. Οι πρωτοβουλίες που μελετήσαμε επιδεικνύουν και τις δύο τάσεις, αν και οι περισσότερες αναγνωρίζουν τη σημασία των δικτύωσης πέρα από το τοπικό.

Τόσο τα αιτήματα όσο και οι δράσεις αυτών των πρωτοβουλιών εκφράζουν τις διαφορές ανάμεσα στα τοπικά πλαίσια (πχ στους τρόπους διακυβέρνησης ή στις σχέσεις με τις εκάστοτε αρχές), αλλά και ομοιότητες που προκύπτουν κυρίως από τις «επείγουσες» πολιτικές που εφαρμόζονται με πρόσχημα την κρίση και το εφαρμοζόμενο μοντέλο αστικής (και όχι μόνο) ανάπτυξης. Ο χώρος αποτελεί τόσο το επίδοκο (πχ. ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις ή υπέρ νέων τρόπων χρήσης του) όσο και το εργαλείο συνένωσης.

Παρόλο που προϋπήρχε της κρίσης, το δημοκρατικό έλλειμμα αποτελεί συχνή αναφορά από τις διάφορες πρωτοβουλίες – ακόμη και αν δεν τίθεται ως κεντρικός τους διακύβευμα. Παράλληλα, η αύξηση της καταστολής, της καταπίεσης και των αποκλεισμών αναδεικνύεται ως κοινή εμπειρία. Από την άλλη, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, αιτήματα για έναν άλλο τρόπο ζωής και οργάνωσης καθώς και για πιο οριζόντιες, συμμετοχικές και αμεσοδημοκρατικές δομές λήψης αποφάσεων διατρέχουν τις δράσεις και τις διεκδικήσεις των περισσότερων συλλογικοτήτων.

Επαναφέροντας το ερώτημα της επιλογής κλίμακας οργάνωσης και δράσης, οι απαντήσεις που προκύπτουν από τις παρατηρήσεις και τις συζητήσεις αναδεικνύουν

τόσο τη σημασία του τοπικού όσο και την ανάγκη δράσης πέρα από αυτό, σε ευρύτερα επίπεδα και για ευρύτερα αιτήματα. Η, όπως αναφέρθηκε, την επιλογή του τόπου και τρόπου δράσης ανάλογα με τις δυνατότητες επιτυχημένης έκβασης των διεκδικήσεων.

Βιβλιογραφία

- Allen, J και Cochrane, A. (2007), «Beyond the territorial fix: Regional assemblages, politics and power», *Regional Studies* 41(9): 1161-1151.
- Appadurai, A. (1995), «The production of locality», στο Fardon, R. (επιμ.), *Counterworks*, Λονδίνο: Routledge: 204-225.
- Arampatzi, A. και Nicholls, W. (2012), «The urban roots of anti-neoliberal social movements», *Environment and Planning A* 44: 2591-2610.
- Armstrong, E. (2005), «From struggle to settlement: the crystallization of a field of lesbian / gay organizations in San Francisco, 1969-1973», στο Davis, G., McAdam, D., Scott, R., και Zald M. (επιμ.) *Social Movements and Organization Theory*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press: 161-187.
- Brenner, N. και Theodore, N. (2002), «Cities and the geographies of "actual existing neoliberalism"», *Antipode*: 349-379.
- Brenner, N. και Theodore, N. (2005), «Neoliberalism and the urban condition», *City* 1: 101-107.
- Buechler Steven, M. (1995), «New social movement theories», *The Sociological Quarterly* 36(3): 441-464.
- Castells, M. (1983), *The City and the Grass-roots: A Cross-cultural Theory of Urban Social Movements*, Λονδίνο: Edward Arnold.
- Cresswell, T. (1996), *In place/out of place: Geography, ideology, and transgression*, Μινεάπολη: University of Minnesota Press.
- Deutsche, R. (1996), *Evictions: Art and spatial politics*, Μασαχουσέτη: MIT Press.
- Diani, M. (2004), «Networks and social movements: A research programme», στο Diani, M. και McAdam, D. (επιμ.), *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Actio*, Οξφόρδη: Oxford University Press: 299-319.
- Diani, M. (2005). Cities in the world: local civil society and global issues in Britain. Στο Della Porta, D., Tarrow, S. *Transnational Protest and Global Activism*. Boulder CO: Rowman and Littlefield pp 45-67
- Escobar, A. (2000), Notes on networks and anti-globalization social movements, paper presented to the AAA Annual Meeting, San Francisco, US, November, διαθέσιμο στο www.unc.edu/~aescobar/.
- Escobar, A. (2001), «Culture sits in places: Reflections on globalism and subaltern strategies of localization», *Political Geography* 20: 139-174.
- Featherstone, D. (2005), «Towards the Relational Construction of Militant Particularisms: Or Why the Geographies of Past Struggles Matter for Resistance to Neoliberal Globalisation», *Antipode*.
- Fyfe, N.R. (2005), «Making space for "neo-communitarianism"? The third sector, state and civil society in the UK», *Antipode*: 536-557.
- Harvey, D. (2001), «Militant particularism and global ambition: the conceptual politics of place, space, and environment in the work of Raymond Williams», στο Harvey, D. (επιμ.), *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, Εδιμβούργο: Edinburgh University Press.
- Harvey, D. (2008), «The right to the city», *New Left Review* 53: 23-40.
- Koehler, B. και Wissen, M. (2003), «Glocalizing Protest: Urban Conflicts and Global Social Movements», *International Journal of Urban and Regional Research* 27(4): 942-951.
- Lefebvre, H. (1996 [1968]), «The right to the city», στο Kofman, T. E. και Lebas, E. (επιμ.), *H. Lefebvre, Writings on Cities*, Κέμπριτζ Μασαχουσέτης: Blackwell: 63-184.
- Lopez de Sousa, M. (2006), «Social movements as critical urban planning agents», *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action* 10(3).
- Lukes, (2005), *Power: A Radical View*, δεύτερη έκδοση, Λονδίνο: Palgrave, Macmillan.
- MacKinnon, D., Featherstone, D., Cumbers, A. και Strauss, K. (2010), «Rethinking Local – Central Relations: Progressive Localism, Decentralisation and Place», Paper for the *Inaugural Conference of the Sheffield Political Economy Research Institute*, University of Sheffield, 16-18 July 2010.
- Martin, D. (2003), «'Place-Framing' as Place-Making: Constituting a Neighborhood for Organizing and Activism», *Annals of the Association of American Geographers* 93(3): 730-750.
- Marcuze, P. (2009), «From critical urban theory to the right to the city», *City* 13(2-3): 185-197.
- Massey, D. (2005), *For Space*, Λονδίνο: SAGE.
- Mayer, M. (2000), «Social movements in European cities: transitions from the 1970s to the 1990s», στο Bagnasco, A. και Le Galès P. (επιμ.), *Cities in Contemporary Europe*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press: 131-152.
- Mayer, M. (2009), «The 'Right to the City' in the context of shifting mottos of urban social movements», *City* 13(2-3): 362-374.
- Mitchell, D. (2003), *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*, Νέα Υόρκη: The Guilford Press.
- Newman (επιμ.) (2005), *Remaking governance: Peoples, politics and the public sphere*, Μπρίστολ: Polity Press.
- Nicholls, W. και Vermeulen, F. (2012), «Rights through the city: The urban basis of immigrant rights struggles in Amsterdam and Paris», στο M. P. Smith και M. McQuarrie (επιμ.), *Remaking urban citizenship: organizations, institutions and the right to the city*, Νιου Τζέρσι: Transactions Publishers.
- Nicholls, W., Uitermark, J. και Loopmans, M. (2012), «Cities and social movements: theorizing beyond the right to the city», *Environment and Planning A* 44: 2546-2554.
- Peck, J. και Tickell, A. (2002), «Neoliberalizing Space», *Antipode*: 380-404.
- Peck, J., Theodore, N. και Brenner, N. (2009), «Neoliberal Urbanism: Models, moments, mutations», *SAIS Review of International Affairs* 29(1), Winter-Spring: 49-66
- Peck, J., Theodore, N. και Brenner, N. (2013), «Neoliberal Urbanism Redux?», *International Journal of Urban and Regional Research* 37: 1091-1099.
- Pell, S. (2012), *Mobilising urban publics, imagining democratic possibilities*, Cultural Studies
- Pickvance, C. (2003), «From urban social movements to urban movements: a review and introduction to a symposium on urban

- movements», *International journal of urban and regional research* 27(1): 102-109.
- Purcell, M. (2002), «Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant», *GeoJournal* 58: 99-108.
- Purcell, M (2006), «Urban democracy and the local trap», *Urban Studies* 43(11): 1921-1941.
- Purcell, M, (2008), *Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban Futures*, Νέα Υόρκη: Routledge.
- Sassen, S. (2010), «A savage sorting of winners and losers: Contemporary versions of primitive accumulations», *Globalisations* 7: 23-50.
- Smith, N. (1996), *The New Urban Frontier* Νέα Υόρκη: Routledge.
- Swyngedouw, E. (1997), «Neither global nor local. ‘Glocalization’ and the politics of scale», στο Cox, K.R. (επιμ.), *Spaces of globalization. Reasserting the power of the local*, Νέα Υόρκη/Λονδίνο: The Guilford Press
- Swyngedouw, E. (2004), «Globalisation or ‘Glocalisation’? Networks, Territories and Rescaling», *Cambridge Review of International Affairs* 17(1).
- Tommaney, J. (2013), «Parochialism – a defence», *Progress in Human Geography*: 1-15.
- Veneklasen και Miller (2007), «A new weave of power, people and politics: The action guide for citizen participation», *Just Associates*, διαθέσιμο στο: <http://www.justassociates.org/en/resources/new-weave-power-people-politics-action-guide-advocacy-and-citizen-participation>.
- Vradis, A. (2012), «The right against the city», *Antipode*, διαθέσιμο στο <http://antipodefoundation.org/2012/10/01/intervention-the-right-against-the-city/>.